

собствената им природа. Действието нараства към драматическа кулминация, когато свръхнапрежението се разрешава чрез откритие, катарзис. Епическият театър — напротив, се развива по хоризонтала. Пиесата не е затворен в себе си кръг, тя е верига от картини, обвърнати към зрителя, „разтворени“, т. е. докладващи събитията. Членението на отделните картини е като при стихотворението: строфическо. Вместо нарастване на напрежението — равномерен епически ход. Вместо единствена психологическа ситуация — монтаж от сцени, диалектика на епизодите — примери. Вместо захласната публика — зрител, който ще си пуши цигарата, ще съобразява и коментира критично. Самото сцепление между отделните картини не е така органично и неотменно. Отделни сцени могат да се извадят безболезнено, те няма да нарушат смисъла на цялото.

Позволих си да дам по-голям цитат от книгата на М. Николов, защото тук се показват важни структурни въпроси на Брехтовия епичен театър, които водят към генералния Брехтов принцип: принципа на театралното отчуждение. На този принцип, който дава възможност на зрителя да се откопчи от лапите на „амока на страстта“ и да преченява трезво и обективно, са подчинени средствата на Брехтовия театър, и актьорското изпълнение, и сценичното оформление и осветителния апарат на театъра и т. н. При Брехт се получава горе-долу картина, каквато би трябвало да представлява театърът според думите на Сартър, възпроизведени от Ж. Л. Баро: Съд на справедливостта! Сцената се превръща в съдебна зала, където героите са подложени на справедлив съд. Тук се подхвърлят най-различни обвинения, прокурорски реплики, произнасят се оправдателни защиты, изнасят се нови аргументи, докато най-сетне бъде открита търсената истина. Съдът, който се разигрва пред зрителя, всъщност признава само зрителя за свой върховен арбитър.

В своята книга М. Николов подчертава особено колко далеч стои Брехт от ортодокса, от рутината, от конвенционално мислещия човек и какъв неприятел им е той. Това, че Брехт в никакъв случай не жертвува истината. Че Брехт е „плебейски сенатор“, който „гледа, подумите на големия немски публицист и историк Никши, на историческите величия с очите на камериера. Именно камериерът е, който вижда своя господар и повелител неглиже“. Брехт, с цялата злъч, която притежаваше, а тя беше брехтовска злъч, изобличаваше диктаторите на нашия век, цезарите,

короновалите се „модерни“ абсолютни владетели. Брехт постави на подсъзнатна скамейка и зачеркна от листата на действителните ценности диктаторското начало. Брехт направи посмешие от Хитлер, той сне ореола на непреходната слава от главата на Цезар и написа роман, в който го показва като посредствен човек и не лош търговец, сметкаджия. Брехт се бореше против култа към отделната личност, който с движение на маг отхвърля приноса на масите в историята на човечеството. Брехт видя опасността от самозванството на XX век и вдигна гневна ръка срещу него. М. Николов се спира доста подробно на този въпрос и го решава правилно, но недостатъчно пълно.

Ще посоча паралела, който прави М. Николов между Брехт и Чаплин. В подобно сравнение има логика и то се основава на исторически факти. Не само на това, че и Брехт и Чаплин направиха кукла на мародер от образа на Хитлер, а повече на обстоятелството, че имаше много общи черти в трактовката им. И все пак има една подробност, на която М. Николов не обръща достатъчно внимание. Това е, че Брехт отиде по-далеч в отричането на буржоазния институт, че той по-съзнателно съобразяваше художествените си произведения с голямата идея на комунизма. Такова недоговаряне на мисълта има например в паралела, който авторът прави между Т. Ман и Б. Брехт. Тук авторът е имал прекрасна възможност да покаже идейната еволюция на Брехт в сравнение с Т. Ман и разкрие мястото на Брехт в цялото онова развитие на немското комунистическо изкуство, което има своите значителни съвременни писатели. Това би дало възможност да се види изкуството като процес и да се направи оценката още по-пълна. Смятам, че тук нямаше да бъде излишно съпоставянето с цялостното изкуство на социалистическия реализъм, с Горки, Вишневски например, за да се оцени Брехт като юмрук на великата комунистическа атака на XX век. За да се види от къде е сукал родното си мляко този писател, отдал цялото си творчество за победата на комунизма. Не казвам, че в книгата на М. Николов това го няма. Става въпрос за нещо друго, не по-малко важно — акцента, ударението.

Книгата на М. Николов е написана с ерудиция и любов. Тя е защита на Брехт. Необходима защита. Тази книга е талантлив принос в борбата на социалистическо изкуство да обедини всички свои сили за ренесанс, за истински подем на човешката мощ, на творческото вдъхновение.

Чаадар Добрев

Разностранна е българо-съветската дружба — в политиката, в икономиката, в културата, включително в литературата. Тя, нашата литературна дружба с руския народ и с другите народи на съветската страна, има дълбоки корени и е връстница на културната история на нашите две страни. Не случайно преписи от най-старите български ръкописи, още от началото на нашата писменост, се намират в редица съветски книгохранилища. С умиление четем в стародавната „Азбучна молитва“ — тая основа на цялата българска поезия — стихове, отправени към цялото „славянски племе“. Тоя общ призив в продължение на столетия добива с право главна насоченост към най-големия славянски народ — руския, който става опора и основа на културното развитие на всички славянски и на много неславянски народи. Когато в 1959 г. през време на декадата на българската култура бях в Украйна, киевските писатели и научни литературни работници с гордост сочеха местата, свързани в далечния исторически спомен с българския писател Григорий Цамблак: ние си го представяме как, в началото на петнайсетия век, живее сред своите колеги от Киев, как на срещите с тях говорят на общия тогава книжовен славянски език — и при все това те знаят, че той е българин, и изричат похвални думи за българското, вече прославено в цял свят, книжовно дело. Петковното робство не затымни, а засили литературната общност на нашите народи: имената на Ботев, Каравелов, Нешо Бончев и другите наши възрожденци са най-тесно свързани с руската култура. И през шестте десетилетия на буржоазна България, и през двете десетилетия на отечественофронтовска България тая област на културна и литературна дружба натрупа нови и нови факти и явления, установи се като закономерност на литературното ни развитие. Днес съветската литература за нас е оня фар, който осветлява с ярки блясъци целия ни литературен живот.

Разбира се, една толкова благодатна област не може да не привлече сериозното внимание на редица наши литературоведи. Сред авторите, в чието научно творчество тая тема е основна, бихме посочили Георги Константинов, който привлече богат материал в книгата си „Нашите учители“ (с подзаглавие: „Русия и българите, руската литература и българската“). Основните наши критици — Г. Бакалов, Т. Павлов, Г. Цанев, П. Зарев, Г. Димитров-Гощкин и др. —

в редица свои статии и студии са се спирали на благотворното литературно руско и съветско влияние у нас. Приноси в тая област имат и Симеон Русакиев, Велчо Велчев и др. За силата на това влияние говори и фактът, че и критици, общо взето свързани в миналото с буржоазната литература, като Малчо Николов, отделиха най-добрите страници на своята литературна работа на същата тема (Малчо Николов — „По върховете на руската литература“). Голямо богатство в това отношение е сборникът „Съветската литература в България“, излязъл под редакцията на Стойко Божков, Стоян Стойменов и Христо Дудевски.

Дудевски е автор на новоизлязлата книга „Българо-съветски литературни връзки“. Нейният обем не е малък, но темата е така проста, че по необходимост той е трябвало да се ограничи — освен уводната студия „въздействието на съветската художествена литература в България“ — само върху няколко съветски и български автори (по линията на посочените връзки): Горки, Блок, Демян Бедни, Алексей Толстой, Смирненски.

Не бихме могли да кажем, че Христо Дудевски е изчерпил даже основните въпроси на своята тема в посочената уводна студия, но тя е написана с явно знание на материала и правилна насока. В прегледа, който авторът прави на българо-съветските литературни връзки, той се спира на тяхната история, идваща още от влиянието на голямата руска литература от 19 в., за да отбележи по-нататък истинския прелом в литературата ни след Първата световна война под влиянието на Октомврийската революция и съветската литература. Обобщенията, които той прави, са малко и доста общи, те не стигат до такива съществени въпроси, като самия литературен процес, но докато това е неизбежно в работа, имаща за цел да посочи историята на проникването у нас на съветската книга. Дудевски с право заявява такива „исторически въпроси“, какъвто е борбата на нашите прогресивни писатели за достъпа на съветската книга в България през времето на фашизма, или отбелязването на възхвалата на Октомврийската революция в творчеството на българските писатели. Тук виждаме най-голямата ценност и на увода, и на цялата книга — в богатството на материала, в неговата познавателна стойност. Не искаме да кажем, че книгата представлява просто сбор от факти, явни са грижите на

автора да извлече нужните изводи, да посочи движението на нашите литературни връзки и тяхното естетическо значение и въздействие, но все пак не по тая линия са най-големите му успехи.

С право някои наши и съветски автори се спират само на един писател и работят над отделна книга за него, когато искат да изтъкнат българо-съветските културни връзки: така огромен е тоя материал, че само в глави и статии мъчно се обхваща по-цялостния материал. И все пак в главите в книгата си, посветени на отделни автори, Христо Дудевски е казал най-значителното за тях по интересуващия ни въпрос. Така ние с интерес четем главата за Максим Горки. Въпреки заглавието на своята книга, Дудевски не говори само за съветския период от творчеството на Горки, а за връзките му с българските писатели и литература през целия му живот. Наистина — иначе не е възможно да се долови обаянието на Горки у нас, живата му духовна връзка с цели български писателски поколения. Правилно в книгата е казано, че още в началото на века у нас произведенията на Горки „идват като освежителен полъх в спарената еснафска атмосфера на обществения живот. . . идват да покажат, че зад видимото благополучие на имотните класи зреят процеси на разложение и че отхвърлените, унижените и забравени хора от „дъното“ имат също право на човешки живот, право на слънце и радост“. Разбира се, можем да поспорим с автора на книгата, когато търси „въздействието на Горки“ в лириката на Людмил Стоянов“ и при някои други наши писатели, но в редица други случаи — като Вапцаров — Дудевски е прав и добре разглежда голямото влияние на големия руски и съветски писател.

Особено добра глава в книгата е тая за Александър Блок. Очевидно авторът е работил много над тоя значителен руски писател, обгърнал е основно и творчеството му, и влиянието му у нас — и е написал най-добрите страници в цялата си творба. Без да подценяваме усилията на наши млади литературоведски работници, като Екатерина Даскалова, които също са работили и писали на тая тема, ние с интерес четем изследването на Дудевски. Има в работата му за Блок спорни неща — като твърдението му, че е „романтик по метод“ (и на друго място — „романтичната идея-образ“ в поезията на Блок) — при преобладаващата констатация на поечето съветски и български литературоведи за блоковския символизъм — но общо взето естетическото движение на поезията му е плътно и върно дадено, за да се посочи преминаването на Блок към революцията; самото това пре-

минаване е извлечено от всежизнения характер на поезията му, от нейната хуманистична основа. Но и Дудевски — като други наши изследвачи „от ляво“ — се спира главно на влиянието на Блок върху нашата революционна поезия с последните няколко свои творби, на първо място поемата му „Д в а н а й с е т т е“. Време е да се подири това влияние по-широко, като се има предвид цялостната поезия на Блок.

Читателят ще направи може би „рекламация“ към автора — защо при глави за Демян Бедни и А. Толстой той не се е спрял също в отделни глави на Маяковски и Шолохов — основните съветски писатели в поезията и прозата. За Маяковски по линията на посоченото влияние е писано у нас не малко (още през времето на фашизма: Павлов, Цанев. .), за Шолохов — по-малко, но Дудевски сам се уговаря в предговора, че не е могъл да обхване цялата област, на която се е спрял. Според нас критикът има право да издаде това, по което е работил, по което е готов, с надежда да допълни книгата си при ново издание. Но тая празнота ни подсеща колко много още трябва да се работи, за да се разкрие в цялата пълнота благотворната българо-съветска дружба.

Толкова по-интересно е да научим нови и нови неща по автори, за които литературни връзки с нашата страна е писано малко. На първо място — Демян Бедни. В годините, в които пишеше Смирненски, в които започна и дълго време работи моето поколение (втората половина на 20-те години и началото на 30-те) Маяковски беше игнориран, самите съветски статии и енциклопедии го слагаха някъде в периферията на модернизма — и като „главен поет“ в съветската литература беше изтъкван Демян Бедни. Това, че живото движение на литературата размести пластове, не значи, че Демян Бедни няма свое място; напротив, ние знаем, че именно в последно време другарят Хрущов изтъкна голямото му значение. Затова добре е направил Дудевски, че се е спрял подробно на влиянието му върху редица български писатели от „пролетарската школа“. (Една бележка: Полянов, много по-стар и с по-отдавнашен литературен стаж, не пише под влиянието на Д. Бедни, както може да се разбере от книгата, а го превежда и популяризира, защото вижда в него свой близък, родствен по дух и стил поет.)

Главата за Алексей Толстой говори за влиянието, което е оказал върху някои наши писатели, за влиянието и популярността му изобщо у нас. Интересна е и последната глава на книгата — „Христо Смирненски в Съветския съюз“; при своята правилна

теза, че Смирненски е социалистически реалист, Дудевски обаче малко и слабо възразява на литературоведите, които виждат в творчеството му само наченките на този метод.

Книгата на Дудевски има непълноти и граповини, но е ценна като изследване по един въпрос, който е актуален и има голямо литературно и политическо значение.

Ангел Тодоров

ТРУД ЗА НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ

Трудът на Георги Константинов идва да задоволи нарастващия интерес към личността на поета Лилиев. Поезията на Лилиев — нежна и ефирна, музикална и въздушна, грациозна и плаха, затихна заедно с упадъка и преодоляването на символизма в нашата литература. Нови проблеми изплуваха в съвременността, израснаха мъжествени и крепки творци. Кой днес чете „Химните за свръхчовека“ на Пенчо Славейков, „Българските балади“ на Теодор Траянов? Кого вълнува „Регина Мортауа“? В тези творби поетите не успяха да намерят разковничето, не видяха „истината, за която има смисъл да се пише“, както се изразява Б. Брехт в своето съчинение за „Петте трудности“.

В началото на века нашата литература понасяше тежки загуби. Много художници бяха пленници на една упадъчна естетика и философия, враждебна на реалистичното изкуство. Талантът на Лилиев също се луташе в лабиринтите на символизма. Той се затвори в собствената си смрачена поетическа кула. Изгори последните мостове към надеждата и стана тъжен самотник.

Днес не можем да не си даваме сметка за песимистичното начало в поезията на Лилиев. През мъглявините ѝ трудно просветват зарите на неговата родна Тракия, сребърните лъчи и светлото утро на живота. Но през смътните и полувъздушни очертания на тази символистична лирика личи виртуозното съвършенство на Лилиевия стих, превърнат в звуцен, изразителен и нежен инструмент. Със своята образност и мелодичност, с девствената си чистота и снежна белота този стих заема определено място в българската лирика. Съвременният социалистически читател намира в поезията на бледите лилии скрити съкровища на човечност и възвишена етичност, преклонение пред красотата и благородството, които вълнуват и днес.

От образа на Лилиев, създаден от Георги Константинов чрез изследване на литературното му дело и проучване на живота му, може да се съди изобщо за духовния развой на част от българските

поети, станали изразители на залеза на един идеен свят. Авторът допринесе с книгата си преди всичко да надникнем по-отблизо в интимния свят на поетовата личност. Животът на Лилиев не е богат със събития. Той изглежда по своята хронология равен, безшумен и монотонен. Това е жизненият път на самотен и затворен човек, на крайно деликатна и изтънчена натура. Нейното аскетично усамотение има свой вътрешен смисъл, свой подтекст. Такава чувствителна съвест и нравствена, културна личност притежават свои тайни и „безумни жажди“. В тях е, струва ми се, ключът за разбиране на дълбоката оригиналност на Лилиевото поетично мислене. Но тези тайни не се отгатват лесно. Нетърпението ни на нови колумбовци е излишно. Човекът Лилиев дава в мълчаливо и дълго общуване, небележимо и внимателно.

Георги Константинов е бил близък на поета дълги години, придружавал го е в последните месеци от живота му, скрито е записвал водените с него разговори, разучавал е биографията му, разкривал е литературното му наследство, редактирал е стиховете му. Към собствените си проучвания Константинов е прибавил сведенията, добити по анкетен път от близки и приятели на поета. В първите си части книгата представява спомени, дневник, анкетни данни. Изясняват се важните моменти от Лилиевата биография: детството и ученичеството, студентството в Париж, учителството на Лилиев в Свищов, прибавянето му в Стара Загора. В Стара Загора поетът бил близък приятел с Георги Бакалов. Всички негови познати в тоя град по онова време били тесни или широки социалисти. „Такава беше нашата интелигенция тогава — казва Лилиев — и Митю Подвързачов тогава беше социалист...“ Георги Бакалов привлича поета за редовен сътрудник в своите списания: Най-напред в „Съвременник“, после в „Борба“. В „Съвременник“ за първи път Николай Михайлов се явява със своя псевдоним, измислен от Д. Подвързачов и Г. Бакалов, който писал често писма до поета и в чужбина